

1

De laatste grote verhalen

- Cassirer, Benjamin, Wittgenstein en Heidegger hebben twee zaken met de mensen van vandaag de dag gemeen:
- Ze leven in een tijd waarin het spooknarratief van een vooruitgang in kennis, geluk en moraal oploopt tegen zijn grenzen. Zelfs al gaat het hen naar verhouding niet slecht, ze ervaren een verlies van wat had kunnen zijn. De Icarusgeneratie.
- In de reflectie daarop schrijven ze over de rol van de filosofie, moeder van de wetenschap, in het overstijgen van deze crisis. Hun oplossing is het zoeken van een grond of een totaliteit die mensen weer handvatten biedt om zich staande te houden en een toekomst te verbeelden die kan inspireren en een pad biedt waarop ook anderen -die dit zelf niet kunnen bedenken- zich kunnen begeven.
- Terwijl de economische crisis uitbreekt en het geweld op straat en ook tegen henzelf toeneemt zoeken ze een betere toekomst. De oplossingen die ze bedenken veranderen onder de omstandigheden en verschillen sterk van elkaar. Alle vier lopen ze op tegen de grenzen van het herstel van eenheid dat ze willen neerzetten. Ze stellen alternatieven voor en zijn daarmee een inspiratiebron voor de filosofie na de tweede wereldoorlog.

2

Cassirer over kennis

- Neokantianen (Störig blz 583) in Marburg waren gericht op zoeken naar Kants vervolg in meer dan kennistheoretische zin: kennis en ethiek naderen niet alleen het Ding an sich, maar vormen ook een vorm van aanschouwing van het zuivere denken en voelen. (metafysica)
- Dat zien we terug in de symbolen van Cassirer. Met de tijd en veelheid komen de symbolen tot een groei van kennis en ethiek. (Verlichtingsidee)
- Als dat lukt wordt het Cassirer zelf duidelijk dat dit geen eenduidigheid voortbrengt. Naar elkaar verwijzende symbolen tussen teken (sema) en zaak (designaat) is geen taal-teken relatie die objectief is, maar het begrip en de openheid naar andere verwante symbolen brengt de steeds breder of dieper begrepen relatie tot stand. Zo oriënteert de mens zich.

Cassirer over moraal

- “Werp de angst van het aardse van je af” (356) is zijn oproep om de mens zo vrij te laten zijn als hij kan worden. Dat is een oneindig proces. Het gaat hem niet om de morele horizon, maar om het morele reiken.
- De cultuur in haar verschillende vormen kan verrijking bieden en ruimte om vrijheid haar idealistische gestalte te geven. Juist in de tijd dat politiek via de democratisch republiek Weimar daar zoveel ruimte voor biedt. In een latere reactie op Heidegger gaat Cassirer in op het begin van het menselijke denken. Dat plaatst hij nu niet in de zintuiglijkheid maar in de mythen. Daar is de mens stapsgewijs uitgegroeid. Terugvallen is schuldig zijn. Spengel is schuldiger dan Hegel, omdat hij terug stapt in de mythe die de mens al voorbij was. (Of had moeten zijn?)

Benjamin over kennis

- Waar Benjamin begint met een oertaal verliest hij gaandeweg iedere vorm van eenheid.
- Kennis is kennis van mensen in beweging ingebed in een werkelijkheid in beweging.
- De waarnemingen van mensen zijn poreuze perspectieven die de werkelijkheid verrijken en veranderen, maar nooit eindig beschrijven.
- Gaandeweg wordt zijn pessimisme overheersend. Het werk wordt al dan niet geforceerd politiek. Vervreemding gaat een rol spelen, maar het lijkt Benjamin nooit werkelijk om een historisch materialistische waarheid te gaan.

Benjamin over moraal

- 'Er is geen document van beschaving dat niet tegelijkertijd een document van barbarij is.'
- 'Zo moet de engel van de geschiedenis eruitzien. Hij heeft het gelaat naar het verleden toegekeerd. Waar voor ons een aaneenschakeling van gebeurtenissen verschijnt, ziet hij één grote catastrofe die onafgebroken puinhoop op puinhoop stapelt. (...)Wat wij de vooruitgang noemen, is die storm.'
- Benjamin zoekt vanuit het individuele naar het algemene en is zeker qua moraal de zoekende existentialist. Hij probeert zijn leven te doordenken in de dualiteiten die vaak dialectisch lijken, maar soms ook tot paradoxen verstarren zoals in zijn essay over lot en vrijheid.

Heidegger over kennis

- Heidegger is een paradox. Hij gelooft dat de filosofie 2500 jaar zich verloren heeft in metafysica en wil het men en de zijnden loslaten om vanuit een werkelijk onder ogen komen van het 'niets is gegeven' vrij te denken. Maar vervolgens weet hij zelf veel dingen zeker die hem 'De ziener van het Zwarte woud' maken:
- We zijn geworpen, we wonen in het huis van taal, we hebben Hitler nodig om mensen die nog vastzitten in de valse schijn van de metafysica uit de 'grot van Plato' te bevrijden.
- Geworteld zijn en een relatie hebben met de Duitse bodem, student zijn en niet de gevestigde wetenschap dienen, is op de goede weg zijn. Hij beschrijft het Dैसेits, ons eindige, aardse leven, als een mysterie dat je moet aangaan i.p.v. moet willen leren kennen.

Heidegger over moraal

- Heidegger wil met de ethiek terug naar voor de onderscheidingen die aangebracht zijn in het begin van de filosofie. De tragedie is oorspronkelijker dan de ethica van Aristoteles. Er is een zodanige hang naar het aangeraakt worden door iets dat oorspronkelijk is dat het de naam god op diverse plaatsen krijgt zonder dat Heidegger een entiteit bedoelt.
- Naar aanleiding van Heraclitus schrijft hij: "De plaats voor mensen vormt de open ruimte voor de aanwezigheid van de god dat wil zeggen het (of de) onbekende." (uit Inleiding tot de Metafysica.)
- Hij schrijft over het humanisme, maar niet als ethiek die de redelijke mens handvatten biedt. Het is een luisteren van de mens als Da-sein naar het Zijn.
- Ethiek kan er alleen zijn in relatie tot een plaats hebben op aarde. Toch herbergt dit "thuis" de waarheid van Zijn. Heidegger haalt regelmatig Hölderlin aan: "poëtisch woont de mens op deze aarde". Dat geldt bij Heidegger ook voor het ethische. Maar altijd zoekt het ethische verder naar het Zijn.

Wittgenstein over kennis

- Wittgensteins project begint met ergernis over de kennis die geen kennis is en dat blijft zijn leven lang een probleem voor hem.
- Hij denkt handvatten te bieden, maar de mensen willen alles zo zeker weten of ze begrijpen hem niet. En meestal is allebei het geval.
- Dat er zo weinig te weten valt is voor Wittgenstein geen probleem. Hij staat zichzelf volgens zijn dagboeken ook toe te geloven. Hij wil alleen niet dat mensen met aannames en vooronderstelling omgaan alsof het kennis is.

Wittgenstein over moraal

- Het lijkt voor de hand te liggen dat de moraal dan ook heel vrij is voor Wittgenstein en dat is ook zo. Maar tegelijkertijd heeft hij strenge eisen qua moraal voor degenen met wie hij om wil gaan.
- Dat levert vervreemding op en ook voor hemzelf is het lastig mensen te vinden die aan zijn standaard kunnen voldoen. Het is op zijn zachts gezegd geen gemakkelijke man en binnen de familie is hij niet de enige waardoor de banden moeizaam zijn. Maar hij leeft naar zijn eigen opvattingen: geeft zijn geld weg en is nauwgezet in zijn werk of het nu filosofie of architectuur is. Er lijkt echter geen enkele aanwijzing te zijn over hoe dit persoonlijke ook algemeen tot een ethiek zou moeten leiden. Ethiek ligt immers altijd buiten de wereld waarover gesproken kan worden en elk taalspel heeft zijn eigen morele regels.

Het probleem van de eenheid

- Cassirer lijkt de eenheid te zoeken in een ooit te bereiken vervulling van symbolen.
- Benjamin geeft de eenheid die hij zoekt in taal op en gaat over in het verzamelen van citaten en het schrijven van kritieken waarvan hij beseft dat ze een proces in gang zetten dat nooit meer kan stoppen: De 21ste eeuw denkt na en schrijft over Benjamin die kritieken schrijft en daarmee veranderen wij het werk van Benjamin wanneer we zijn eigen theorie volgen.
- Wittgenstein lijkt van standpunt te veranderen, maar in wezen is het de confrontatie met de Wiener Kreis die denkt dat het hem om de dingen of feiten te doen is, die hem laat inzien dat dat waarover men moet zwijgen meer beschrijving nodig heeft. Dan komt hij erachter dat ook de meest simpele aannames een taalspel kennen en een wereldbeeld hanteren. Taal is wat wij delen en zelfs als het niet werkt als beschrijving werkt het wel om een wereld te scheppen. Deze eenheid is klein en veranderlijk.

Eenheid

- De enige die openlijk beschrijft dat het nu maar eens afgelopen moet zijn met de metafysica is Heidegger. Zijn probleem is dat van de atheïst. Zeker weten dat er geen metafysica is, dat is een contradictie.
- Heidegger zelf lost dat op door alle aandacht te richten op de ervaring van eenheid die mensen ten onrechte ervaren doordat er tijd is. Maar ook dat biedt geen zekerheid: taal is het huis waarin het zijn zich ophoudt. Taal is wat ons verbindt en altijd taal over de wereld is van een Da-sein dat zich buiten de eenheid heeft begeven en niet meer terug kan keren en dus moet het zichzelf en zijn ervaringen bevragen. Dat echter is zo moeilijk en angstaanjagend dat de meeste mensen blijven steken in het 'men'.
- Ondertussen is de vraag van buiten het continent of werkzaamheid niet een veel betere benadering is. Dat lijkt objectief en los van ideologie. In Ayn Rand's objectivisme vindt de objectieve theorie van belangen en effectiviteit haar ontmaskering als een ideologie met een totaliteits-aanspraak.

(Mislukte) stappen voorbij Nietzsche

- Wat deze 4 filosofen bindt is dat zij evenals veel tijdgenoten een poging doen om te leven met de toenemende onzekerheid.
- Maar de één valt meer terug in zekerheden dan de ander. Bij mensen die hen volgen is juist de nieuwe zekerheid populair:
 - Heidegger en het individuele denken en het Nationaal socialisme dat mensen die nog niet zo ver zijn 'uit de grot van Plato moeten slepen'.
 - Wittgensteins lijstje met dingen die we kunnen kennen/weten maakt de Wiener Kreis blij, die alles zo (logisch positivistisch) willen beschrijven. Dat was niet wat Wittgenstein ermee beoogde.
 - Cassirer kent geen zekerheid of waarheid, maar wel een vooruitgangsgeloof dat mensen in de loop van generaties meer en meer symbolen in verwantschap met elkaar kunnen zien en dan meer begrijpen. Maar die vooruitgang zelf is geen vooruitgang die vaststaat. Hij beschrijft dat we ook terugvallen kunnen meemaken omdat mensen de onzekerheden niet aankunnen.
 - Benjamin is degene die het meest zoekt naar eenheid, maar dat in de loop van zijn schrijven helemaal loslaat. De Engel van de geschiedenis, lot en vrijheid en porositeit, het is allemaal existentialistisch en nihilistisch van onderton. Hij ziet in dat we leven in tegenstrijdige krachten die elkaar logisch uitsluiten, dat de weg van de geschiedenis moreel gezien niet – en zeker niet voor iedereen -vooruit hoeft te gaan.

Het eind van de grote verhalen

- Religie óf wetenschap daar moest het continent tussen kiezen. Wetenschap leek zekerheid te brengen die aan de idealen van de Verlichting voldeed en de kennis werd seculier. Maar juist wanneer de uittreding uit de onmondigheid lukt botsen de verschillende verhalen over de werkelijkheid als nooit tevoren. Enerzijds proclameert men het eind van de geschiedenis, maar anderzijds polariseert de wereld door alle stemmen die nu óók gehoord willen worden en niet hetzelfde perspectief hebben.
- De markt lijkt een goede algemene niet ideologische gemene deler, maar voor markt geldt, net als voor techniek, dat het zonder moraal losgeslagen raakt.
- Nationaal en internationaal ontstaan conflicten tussen de verschillende opvattingen over waarheid, waarden en eenheid die nog geen oplossing hebben gevonden. De theorieën over verbinding en eenheid met andere mensen en de natuur dringen zich op, maar vinden heftige weerstand bij degenen die van het oude verhaal profiteren. Daarbij kan niemand nog voorspellen wat het volgende narratief wordt, het is immers nog bezig te worden.
- De Waal stelde voor het 'we' op te rekken en solidariteit te ontwikkelen, maar wij- zij is een sterk concept, daar helpt geen kennis of moraal tegen.
- Wie zegt dat hij of zij weet wat het doel van dit proces is, schept een nieuw groot verhaal dat top down kan worden opgelegd. Het grote verhaal zou echter wel eens deel van het probleem kunnen zijn en niet van de oplossing. Kleine verhalen die als venndiagrammen voldoende overlap bieden zouden een oplossing kunnen zijn, maar het verlies aan zekerheid en de gewoonte van één Waarheid en één Waarde maakt dat vooralsnog problematisch.